

Володимир Шпільчак

ДЕКОРАТИВНА ПЛАСТИКА БУДІВЕЛЬ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У мистецтвознавчих дослідженнях розвитку архітектури Івано-Франківська початку ХХ століття приділялась недостатня увага. Це період складний і суперечливий. Його особливістю є протистояння різних естетичних уподобань в архітектурі, утвердження стилю модерн. Початок ХХ століття відзначається великою будівельною активністю в м. Івано-Франківську. Саме в цей час відбувається формування архітектурного обличчя центральної частини міста.

Декоративно-пластичне вирішення будівель на початку ХХ століття відігравало особливу роль. Архітектурний елемент виступав як пізнавальний знак того чи іншого стилю, викликаючи певні образні асоціації. На історичних вулицях Івано-Франківська можна побачити багато мистецьки виконаних скульптурних елементів, які формують масштаб будівлі, уточнюють його образну структуру, стиль.

*Декоративна маска по
вул. Грушевського, 7*

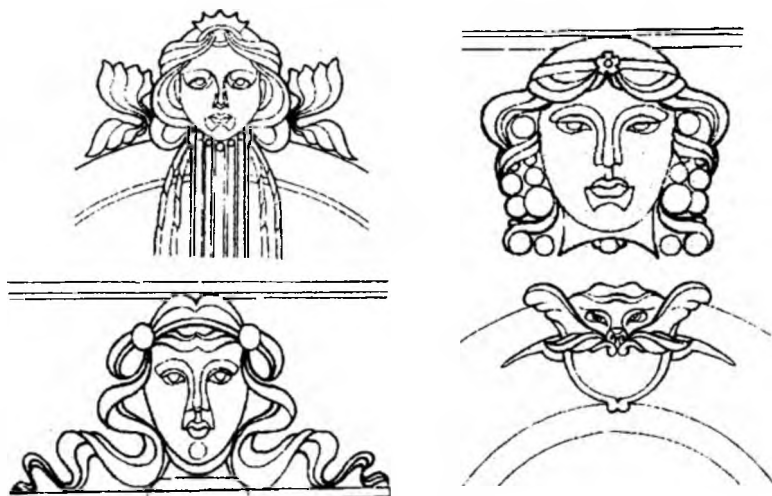
Часто просто дивуєшся художньому чуттю митців, які, вільно оперуючи деталями, зуміли органічно поєднати скульптурні елементи з архітектурою. У рельєфному декорі можна зустріти багато різноманітних за стилем і сюжетом мотивів. Поряд з традиційними елементами архітектурного оздоблення – сандриками, пілястрами, капітелями, привертають до себе увагу фасади, своєрідність яким надають орнаментальна і фігурна ліпнина, монументально-декоративна скульптура. Маски, атланти, каріатиди надають особливої виразності будівлі, створюють образ, що надовго запам'ятовується. Особливо виразним є декоративне оздоблення сецесійних будівель, в яких митці прагнули виділити кожен деталь як унікальний елемент. Сецесія (це одна з назв стилю модерн), заперечуючи традиції класицизму у художньому мисленні та прагнучи нових неповторних вирішень, разом з тим багато в чому пов'язана з попередньою епохою еклектизму [1]. На початку ХХ століття в Івано-Франківську поряд з сецесійними будівлями продовжували з'являтися еклектичні споруди. Об'єднує їх висока культура декоративної пластики. Щоб правильно зрозуміти та оцінити оздоблення будівель цього періоду, для якого характерний архітектурний плюралізм, слід розглянути декоративну пластику в усій її різноманітності, не обмежуючись одним стилем.

В Івано-Франківську збереглось багато будівель кінця XIX – початку XX ст. в стилі електичного історизму. Саме в цьому стилі особлива увага приділялась скульптурному та орнаментальному декору, причому митці вільно оперували засобами виразності, які вони запозичували з різних історичних епох. Характерним для еклектизму є те, що “замість безпосереднього образного впливу пластики архітектури в цей період виникає розгалужений ланцюг образно-змістових асоціацій, носіями яких стають, насамперед, архітектурні деталі, що набувають чисто зображального характеру, створюють зоровий ряд” [2, с.21]. Своєрідна рівнозначність різних стилів в еклектиці та рівнозначність декоративних деталей призводила до площинності та певної монотонності. Це змусувало зодчих ускладнювати композиції

Фасад будинку та декоративний елемент будівлі по вул. Шевченка, 30.

скульптурними елементами, ліпниною, еркерами, башточками. Яскравими прикладами вищесказаного є будівлі дирекції залізниць (сьогодні центральний корпус медичної академії), фінансової палати (тепер Карпатський філіал НДІ лісового господарства) та житловий будинок на вулиці Шевченка, 30. Чотириповерхова споруда дирекції залізниць на вулиці Галицькій зведена у 1894 р. за проектом Є. Баудіша у формах віденського неоренесансу (ренесансно-класичні форми). Чітка симетрія лобного фасаду та багате оздоблення надають йому солідності та пишності. Архітектурне вирішення є традиційним для адміністративних будівель, збудованих у Галичині в цей час. Для прикладу можна навести споруду Галицького Сейму (тепер головний корпус Львівського університету), зведеної у 1881 р. У цей період взагалі було модним наслідувати певні об'єкти, надавати певним типам будівель рис того чи іншого стилю (звідси термін історизм). Наприклад, у той час прийнято було надавати вокзалам готичних, ренесансних форм, театрам – барочно-ренесансних, банкам, музеям – ренесансних. А часто митці використовували декоративні деталі різних стилів, складаючи з них алегоричні “тексти”. На фасаді вищезгаданого об'єкту, крім традиційного ренесансного декору, ми побачимо ліпнину на аттиці, виразні чоловічі маски на кронштейнах та маски левів. Будівля фінансової палати (вул. Грушевського, 31)

Декоративні маски будівель по вул. Сотника Мартинця, Грушевського

збудована у 1912 році у ренесансно-барочних формах (в цей час більшість споруд зводилась у стилі модерн. Головний фасад прикрашають, крім традиційних елементів та мистецьки виконаних металевих решіток, виразна маска на замковому камені порталу, декоративні вази та ретельно промальований рельєф в формі гірлянди на підвіконній площині.

Триповерховий житловий будинок на вулиці Шевченка, 30 збудований 1903 р. Він відзначається багатством скульптурно орнаментального оздоблення, якому, як і в попередніх випадках, притаманний зображальний натуралізм та ілюстративність. Особливо це стосується ризалітів, у вирішенні яких поєднані ренесансні та класичні елементи – спарені колони коринфського ордеру, сандрики, розкрепований карниз, пілястри з накладеними на них орнаментальною ліпниною, масками, скульптурними елементами.

Декоративні деталі будинку виконані з водостійкого вапна. Зразу ж впадає у вічі висока якість скульптурного та орнаментального декору. За твердженнями краєзнавця В.Полека та реставратора М.Канюса, пластичне оздоблення будинку виконала скульптурна майстерня Я. Бем-новича. Вона була відома ще у XIX ст. і активно діяла до 1939 р. Її приміщення знаходилось при вході на міський цвинтар (сьогодні меморіальний сквер) між тепер існуючим театром і готелем “Україна”. Можна припустити, що до окремих робіт могли запрошуватись досвідчені скульптори-декоратори. У той час скульптори часто приймали активну участь у декоративно-пластичному вирішенні фасадів [3, с.31].

Орнаментальність стояла на вищому (п'ятому) щаблі серед будівельних робіт. Безперечно, найбільш авторитетною в Галичині була львівська скульптурна школа. Визначними майстрами цієї школи на рубежі початку ХХ століття були Л.Марконі, П.Війтович, Ю.Болтовський, Т.Блотницький.

До молодшої генерації, що проявила себе в монументальній скульптурі періоду сецесії належали З.Курчицький, П.Герасимович, Л.Дрекслер, Г.Кузневич [4, с.110] та інші.

До речі, Т.Блотницький є автором пам'ятника А. Міцкевичу у нашому місті. За твердженням краєзнавця В.Полека, неодноразово бував у Станіславові професор, теоретик архітектури Л.Марконі, який приймав участь у пластичному вирішенні багатьох визначних споруд краю, зокрема в уже згаданій будівлі Галицького сейму.

Цікавим для досліджуваної теми є опублікований дослідниками будівництва Галицького сейму цінник окремих елементів декору для цього об'єкту: одна мушля у нішах головного ризаліту коштувала 35 крон, 1 метр перлин в архівольтах вікон – 1 крону, іонічні пілястри на третьому поверсі – 8 крон [5, с.32] і т. д. Оскільки згаданому об'єкту ще на стадії проекту надавався особливий статус, а також зважаючи на те, що Станіславів був лише повітовим містом, ціни на оздоблення вищезгаданих будівель у нашому місті, очевидно, були дещо нижчі.

Для оздоблення будівель в стилі модерн характерна естетизація, гіперболізація пластичного елементу, який часто відіграє роль декоративного акценту. Щодо пластичного вирішення, композиційної організації об'єкту у модерні розрізняють два основних напрями [6, с.159], в яких, в свою чергу, можна виділити стилістичні гілки. Першому напрямі (ранній період – 1898-1907 рр.) притаманні декоративність та певна еkleктичність, а другому (зрілий період – 1908-1913 рр.) – “стриманий характер, глибше проникнення у творчість, поєднання з раціоналізмом [6, с.159]. Відразу ж зазначимо, що цей поділ умовний, оскільки початок ХХ ст. відзначається архітектурним плюралізмом, безперервним потоком пошуків, індивідуалізацією форм. У сецесійних будівлях ми зустрічаємо надзвичайно широку гаму пластичних вирішень. Яскравими прикладами декоративної течії цього стилю є комплекс житлових будинків №5, №7, №9 на вул. Л.Курбаса та №3 на вул. Короля Данила.

Будинок №7 на вул. Л.Курбаса має симетричний, площинно вирішений фасад, прикрашений скульптурною пластикою, вишуканою металевою огорожею балконів, виразним сецесійним порталом та двома, прямокутними в плані, еркерами. Сусідні будинки №5, №9 розміщені дзеркально

симетрично. Виняток становить майстерно виконана металева брама у будинку №9. Комплекс збудований у 1906 р., про що свідчить напис на мозаїчній підлозі при вході в будинок №5. Симетрично-осьовій композиційній побудові комплексу надана певна пластичність, динамічність за рахунок чіткого і неспокійного ритму, виокремлення одиночної форми та використання нових декоративних елементів. Тут ми бачимо багато чого з арсеналу модерну – і загостреність поєднання фактур різних матеріалів, і ретельну промальованість пластичної деталі, і вишукано-плавну лінію металевої решітки.

На будинку №7 декоративна маска жіночої голови, що розміщена в простінку між вікнами третього поверху, є типово сецесійною. Обличчя має індивідуальний вираз. На голові з розпущеним волоссям розміщена декоративна корона з крильцями та ланцюжками, з прив'язаними стрічками, які поєднують маску з фризовими вставками. Важливою прикрасою комплексу, звичайно, є фігури атлантів, що ніби виростають з декоративного кронштейна, який підтримує еркер.

*Декоративна маска будівлі
по вул. Грушевського, 7*

На сусідньому будинку знову зустрічаємо рослинні орнаментальні мотиви в ліпнині, що носять виразний характер стилю, та жіночу маску, яка є декоративним акцентом аттику. У неї теж розпущене волосся, перев'язане стрічкою з прикрасою.

Подібне пластичне вирішення характерне для фасаду будинку №3 на вулиці Короля Данила. Тільки тут маски жіночої голови розміщені на кронштейнах, що підтримують карниз. У них ми бачимо знайомі атрибути-корону, стрічки, але маска має своє індивідуальне вирішення. На фризових вставках ми зустрічаємо типовий для сецесії мотив хвилі, а поряд меандр, рослинна орнаментика. Все це створює неповторну пластичну композицію і відзначається високою виконавською культурою.

На відміну від декоративної течії модерну, в якій часом нове пластичне оформлення просто замінювало старе еклектичне, в раціоналістичному напрямі цього стилю форми стають лаконічніші і звільняються від прийому заповнення всієї площини орнаментальним декором. Ще у більшій мірі підкреслюється окремішність деталі, її неповторність. Видатними митцями віденської сецесії, яка активно пропагувала, розвивала раціоналістичний напрям і мала великий вплив на львівську архітектурну школу, були О.Вагнер, Й.Ольбріх, Й.Хофман.

Отто Вагнер у своїй книзі “Сучасна архітектура” (1895) проголошував, що “за єдину основу художньої творчості треба прийняти сучасне життя...”, а також передбачав, що в “новій архітектурі будуть панувати плити і гладкі поверхні; застосовуватись матеріали в їх природному вигляді” [7, с.85]. Раціоналістичні пошуки підготували прихід функціоналізму з його стриманою композицією, прямими лініями та кутами, чистою площиною стін та відсутністю орнаментального декору взагалі.

Виразними прикладами раціоналістичної течії у модерні є споруди, збудовані у 1910-20-х роках станіславським архітектором Ф. Янушем. Це кам'яниця “Австрія” (тепер готель “Дністер”) на вул. Шевченка, 1 та кам'яниці “Уніон” (готель “Київ”, вул. Незалежності, 4), “Гаусвальда” (магазин “Силует”, вул. Незалежності, 9). У них автор застосував нові матеріали, конструкції, прагнуч, щоб форми були функціонально і конструктивно оправдані, підкреслив прагнення йти в ногу з технічним прогресом. У згаданих будівлях було передбачене електричне освітлення (вперше у нашому місті електрику встановила фірма “Сіменс і Гальске” у будівлі вокзалу у 1897 р.). Додамо також, що в готелі “Київ” став до ладу один з перших у місті ліфтів, струм для якого давали динамомашини, що приводились у рух нафтодвигунами [8].

Пластика вищезгаданих об'єктів узагальнена, архітектурні маси лаконічні, чітко виражена окремішність, унікальність декоративної деталі. У готелі “Дністер”, який збудований у 1913 р., роль декоративного акценту відіграють керамічні тарілки овальної форми, скромні орнаментальні вставки в полі підвіконного парапету та стримані композиції в металі в огорожі балкону.

У 1912 р. був збудований готель “Київ”. Його оздоблення включає орнаментальні пояски з іоніки, що обрамляють вікна, майстерно виконані листяні гірлянди та вінки, що урізноманітнюють металеву огорожу балконів. Виразні скульптури на балконах стають важливими декоративними акцентами фасаду.

На будівлі № 9 на вул. Незалежності (магазин “Силует”), що збудована у 1914 р., орнаментальний декор взагалі відсутній. Вертикальні членування фасаду, засклена поверхня вітрини першого поверху, сильно винесена плоска карнизна плита – творять лаконічну, раціональну композицію, звільнену від асоціативності, що притаманна ранньому модерну. У цій будівлі зодчий, знову застосувавши залізобетон, підійшов найближче до естетики нової архітектури – функціоналізму. Декоративними акцентами тут виступають вишукані сецесійні скульптури хлопчиків, які виконані з бетону. Автором скульптур є місцевий митець

М.Антоняк. Він працював у скульптурній майстерні, що знаходилася у дворі кварталу, за магазином “Едельвейс” (Незалежності, 67).

Аналіз підходів щодо декоративно-пластичного вирішення будівель початку XX століття свідчить про існування місцевого виробництва архітектурного декору, а також є підтвердженням факту залучення до цього митців зі Львова та інших міст. На цей період припадає будівельний бум у Станіславі. Буквально на очах видозмінювалися старі вулиці (тепер Шевченка, Мазепи, Лепкого та ін.) та з'являються нові. За темпами розвитку наше місто поступалось у Галичині тільки Львову. Отже, ситуація сприяла розвитку місцевих скульптурних майстерень. Якщо з інших міст могли привезти облицювальні матеріали (керамічну плитку з Австрії, мармурові плити з Чехії і т.д.) чи обладнання, то більшість елементів скульптурного декору найімовірніше виконувались на місці. Вищеназвані майстерні Я.Бембновича та М.Антоняка поєднували виконання оздоблення будівель з роботою меморіального характеру (виготовлення пам'ятників для цвинтаря). На початку XX століття в Станіславі виконували замовлення відомі митці Галичини – Т.Блотницький, Т.Дикас, Л.Марконі, Марковський та ін. В той час також існувала практика запрошення бригад скульпторів-декораторів з інших міст для виконання масштабних робіт, для оздоблення фасадів та інтер'єрів. На жаль, у зв'язку з перетворенням у 1982 р. міського цвинтаря у меморіальний сквер було втрачено важливе джерело інформації про митців у галузі скульптурного декору, які працювали у Станіславі.

Підсумовуючи проведені дослідження, констатуємо, що на початок XX століття припадає розквіт у галузі оздоблення будівель у Галичині. Митці модерну багато зробили для розвитку різних видів декоративно-прикладного мистецтва. Щоб виконати складні, вигадливі сецесійні мотиви в дереві, металі, бетоні чи інших матеріалах необхідно було володіти неабиякою майстерністю. Аналіз декоративної пластики будівель Івано-Франківська початку XX століття вказує на значний вплив віденської архітектурної школи, на те, що скульптори-декоратори орієнтувались на кращі європейські зразки.

У 20-30-ті роки XX століття у зв'язку із зміною естетичних уподобань звичне декоративне оздоблення зникає. Роки воєнного лихоліття призвели до занепаду місцевої школи декоративного оздоблення будівель.

Дослідження архітектурного декору початку XX століття дає можливість осмислити складні творчі процеси в Станіславі на межі культурних епох.

1. Шпільчак В. Модерн в Івано-Франківську. Вілта з мезоніном // Своя хата. – 1997. № 1-2. – С.14-17.
2. Борисова Е. Знак стилю // Архитектура СССР. – 1984. – № I. – С.21-22.
3. Сьомочкін І. Будинок художньо-промислового музею у Львові // Вісник. – Львів, 1995. – Ч.3. – С.31.
4. Жук І. Архитектурний декор Львівської сценічної // Мистецькі студії. – Львів, 1993. – №2-3. – С.110.
5. Центральний державний історичний архів у Львові, ф. 165, оп. 5, спр. 262, арк. 32-33.
6. Ясевич В. Архитектура Украины на рубеже XIX-XX веков. – К.: Будівельник, 1988. – 184 с.
7. Шукурова А. Архитектура Запада и мир искусства XX века. – М.: Стройиздат, 1990. – 318 с.
8. Головатий М. Станіславів не лишався на узбіччі технічного прогресу XIX століття // Галичина. – 1997. – 27 вересня.

Volodymyr Shpilchak

DECORATIVE PLASTIC OF HOUSES IN IVANO-FRANKIVSK AT THE BEGINNING OF 20TH CENTURY

The article informs us about the decorative plastic art of the buildings of Ivano-Frankivsk at the beginning of the 20th century.

Юрій Бойчук

“ПАРАКУЛЬТУРНІ” ЯВИЩА В ЕВОЛЮЦІЇ НИЗОВОЇ АРХІТЕКТУРИ ГАЛИЦЬКОГО МОДЕРНУ

(на прикладі історичної забудови м. Стрия)

Останніми роками вітчизняні мистецтвознавці повертаються обличчям до білих плям на полотні національної образотворчості, які з тих чи інших об'єктивних історичних причин не могли бути висвітлені свого часу. Це стосується як затаврованих тоталітарними “табу” тем, що торкалися суто національних віх розвитку українського мистецтва, так і питань більш глобального та, так би мовити, нейтрального (в ідеологічній площині) значення. Проблема, що висвітлюється в даній розвідці, належить до сфери і суто національної, і загальномистецької. Вона, без сумніву, має дискусійний характер, однозначно потребуючи наступних ретельних досліджень та конкретизації.

Чому ж виникла така невідкладна потреба в детальнішому розробленні теми, задекларованої в заголовку статті, – на перший погляд немов би штучно надуманої й натужно роздутої до “науково-дослідницьких” розмірів? Відповідь на це запитання криється в сфері нагальних наукових зацікавлень, до якої належить, зокрема, специфічна – на тлі загальнонаціональних культурних явищ – цивільна архітектура